

TRADICIÓ, CIVISME I MORALITAT PÚBLICA A LA LLEIDA DEL SEGLE XVI. LES ORDINACIONS MUNICIPALS DE 1559.

Maria José Vilalta i Escobar
Universitat de Lleida

La renovada vitalitat que, darrerament, han assolit els estudis sobre la vida política i les institucions ens ha permès d'endinsar-nos, des de renovades perspectives d'anàlisi, en els aspectes més socials del funcionament de les sempre complexes maquinàries de govern en cadascuna de les diferents esferes de gestió d'allò públic. En aquest sentit, a ningú no s'amaga que els estudis sobre els municipis moderns són una peça clau per entendre com les destacades novetats del període es van imbricar en la vida quotidiana de tots els individus. En el cas de la monarquia dels Àustries hispànics, això resulta particularment evident.

Al llarg del daurat segle XVI, l'alenada de creixement i vitalitat econòmic que impregnaren els regnes peninsulars, al fil de l'arribada de noves riqueses vingudes de fora, va endegar un manifest auge a les ciutats i un cert expandiment al camp. Es podria afirmar que s'inicià un procés d'urbanització, tal i com el definiria Jan de Vries, en el sentit que alguns centres urbans consolidaren la seva destacada importància territorial i començaren a condicionar fortament les relacions humanes i materials que els vinculaven amb el seu entorn agrari més proper. Tal realitat, llargament demostrada en termes econòmics i socials, tenia un contrapunt clar en la revitalització institucional dels municipis i una mostra puntual d'exemplificació en la generalitzada preocupació de les autoritats locals en reordenar, compilar i dictar noves ordinacions municipals, a fi de consolidar velles tradicions de govern i controlar noves activitats econòmiques i comportaments públics¹. La ciutat de Lleida va participar en aquesta preocupació que va ser comuna tant al regne de Castella, com a la corona d'Aragó.

Els inicis del segle XVI lleidatà coincideixen amb un període de pausat creixement poblacional, d'arribada de nombrosos foranis i de reactivació general de la vida econòmica. Davant la possibilitat que aquest "redreç" fes inhabitable els carrers i ingovernables els ciutadans, el consell municipal, la Paeria, va esmerçar una part dels seus esforços a fi que, gairebé tot, pogués restar sota control i el petit univers de la ciutat no es capgirés perillósament per a tots i, molt especialment, per a les élites que controlaven el bon govern dels

1. A. Rodríguez Sánchez comenta la important presència d'ordinacions municipals en el dos regnes, sobretot, en les ciutats on la presència d'activitat comercial obligava a cercar mecanismes de control i ordre pels mercats locals en expansió (vegeu R. García Cárcel, A. Simon Tarrés, A. Rodríguez Sánchez i J. Contreras; *Manual de Historia de España*. 3. *Siglos XVI-XVII*, Madrid, 1991, ps.168-174).

lleidatans des de les institucions municipals². Un d'aquests esforços va anar específicament dirigit, com en altres ciutats coetànies, a compilar i dictar algunes de les normes que havien de resultar, al parer d'aquells ciutadans honrats, imprescindibles de fer públiques per a què cap dels habitants de la ciutat s'escapolís d'observar lleis bàsiques de convivència, dictades segons la tradició i com a renovada resposta a les urgències i necessitats d'uns temps canviants. I va ser així com el 7 d'abril de 1559 es va fer públic el *Llibre d'Ordinacions de la Ciutat de Lleida*³.

1- Les ordinacions: un apropament a la sociabilitat urbana

Les ordinacions, en llur origen, són normes de bon govern constituïdes per diferents capítols articulats que afectaven i es dirigien al control d'una localitat, comunitat, corporació, cos o activitat, dictades per una autoritat superior o bé per la mateixa corporació que havia d'aplicar-les, sense que, en cap dels casos, entressin en conflicte amb legislació de rang superior, com lleis o constitucions. Les ordinacions municipals, a la Corona d'Aragó, eren dictades normalment pel consell i posades en funcionament per tot l'aparell de poder del municipi en les seves diverses competències i parcel·les d'autoritat. Però, si bé resultava habitual que el poder municipal dictés normes i lleis que quedaven consignades en les actes del consell, era més inusual recopilar-les de manera diferenciada en forma de codi⁴. Dos fonaments expliquen aquesta tasca: primer, recollir explícitament lleis i normes de llarga tradició, sovint d'arrel medieval, disperses entre la gran heterogeneïtat de la documentació emanada pel municipi i, segon, explicitar públicament noves pautes actualitzades perquè la situació del moment, probablement, així ho requeria. Tot plegat, acabava tipificant una nova forma de tradició escrita, ja que la majoria d'aquestes normes pervisqueren fins a la promulgació del decret de Nova Planta a principis del segle XVIII.

D'entrada, aquestes primeres consideracions ens autoritzen a introduir tres breus reflexions inicials sobre el significat sòcio-cultural de les ordinacions municipals que aquí estudiem. Primer, com a normativa de caire local, ens aproparan a les concretes especificitats de la vida urbana de Lleida, ja que res no tenien a veure amb lleis generals més llunyanes i més desafectes respecte a la quotidianitat de la gran majoria dels lleidatans. Segon, en ser dictades des de les instàncies de poder local, defineixen, en part, les principals preocupacions de les èlites en garantir el bon govern, és a dir, ens poden acostar a la definició dels criteris més públics i evidents que consolidaren el manteniment d'una hegemonia política i social i, tercer, conformen pautes acceptades de convivència per a tots, tant veïns com paers.

Tals puntualitzacions fonamenten una primera valoració. La llei dictada per les autoritats de la ciutat, cal entendre-la, no solament com un conjunt de prohibicions a obeir, sinó com una manifestació escrita de les bases d'una sociabilitat, arrelada en tradicions, costums i maneres de conuiu, de vegades ancestrals, de vegades rotundament noves. Així, a través

2. Tot el que fa referència a l'organització social i política del municipi de Lleida durant el govern dels Austries està en procés d'estudi en la imminent tesi de doctorat d'Antoni Passola, *Oligarquía, municipio y corona en la Lleida de los Austrias*.

3. Arxiu Històric Municipal de Lleida (A.H.M.L.- Paeria), *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida* ("Epilogacione ordinationum civitatis Ilerde"), 7 d'abril de 1559, Secció Manuscrits, Reg. 13.

4. El contingut i peculiaritats legals de les ordinacions segueixen, fil per randa, els costums formals dels codis penals dictats en el marc institucional de la monarquia absoluta. E. Tomás y Valiente ho resumeix amb precisió quan afirma que "...la legislación continuó siendo anticuada, casuística, confusa, acumulativa, con sedimento de siglos medievales; con un excesivo margen de arbitrio judicial, con un sistema de penas rígido y burlado en la práctica con demasiada frecuencia; sin proporcionalidad en el castigo...tampoco entre penas y delitos..." (*El derecho penal de la monarquía absoluta* (siglos XVI, XVII y XVIII, Madrid, 1992, p. 407).

de les ordinacions municipals, ens endinsem imperceptiblement en els valors que conformaren la vida diària dels lleidatans del cinc-cents, llurs reaccions, resistències i progressives adaptacions a les petites novetats que s'esdevenien en els espais de treball i de relació humana. Si, a aquestes pautes, hi afegim el pes i l'hegemonia de la moralitat religiosa establerta i acceptada, ambdues profundament entrelligades, tindrem una primera porta d'entrada a la complexa multiplicitat d'eines que van servir, en un concret moment històric, a aquella societat per entendre el seu propi entorn i que podríem definir, emprant un concepte de Lucien Febvre, com l'"utiltatge mental" de l'agrupament humà que les va crear i acceptar⁵.

2- Les bases de la llei: "seny, sabiduria i temor de Déu"

Arribats a aquest punt, cal explicitar quines són les bases que donen suport a tals afirmacions. Cal, per tant, revisar el contingut de les normes que els paers lleidatans van considerar imprescindibles de deixar per escrit com a resposta als canvis que s'estaven produint en la ciutat, tant en el terreny socio-econòmic, com de convivència i sociabilitat.

D'entrada, les ordinacions parteixen de dues justificacions primordials. Primer, la invocació de Déu com a garantia superior de "justícia, gràcia i ordre pels ciutadans"⁶ i, segon, la presentació dels motius que porten als consellers a compilar i dictar tota aquesta àmplia i complexa normativa⁷. Les bases de l'autoritat queden clarament delimitades: Déu i el poder local per sobre de la "ciudadania".

Un vegada assentats aquests dos fonaments, cal veure per on anaven les preocupacions legislatives del consell a l'hora de fer una tan àmplia i minuciosa recopilació de lleis. Quatre són els blocs que componen el codi: primer, les "ordinacions a conservar lo almustassaf"; segon, les "ordinacions concernents a la plaça"; tercer, les "ordinacions santes y comunes" i, quart, els "capitols i ordinacions dels officis y altres arts". A primer cop d'ull, hom pot pensar que faran referència a normes per guiar aspectes institucionals i formals de l'activitat econòmica; això no obstant, una anàlisi més detallada ens permet de copsar la presència de moltes altres inquietuds, íntimament lligades als problemes i canvis en què vivien immersos els lleidatans del segle XVI. Revisem, ara, amb més deteniment, cadascuna de les parts.

3- Una preocupació inicial: el control del mercat

El primer bloc, encarregat de tipificar els aspectes concrets de la gestió de l'"almustassaf" o mostassaf, ocupa un total de divuit ordinacions⁸. Aquest inici ja és indicatiu d'una molt concreta preocupació per la situació d'allò públic, ja que aquest era el funcionari mu-

5. Tal concepte queda definit a L. Febvre, *El problema de la incredulidad en el siglo XVI. La religión de Rabelais*, México, 1959, p. 122.

6. El text introductor, escrit en llatí, es presenta com una mena de pregària, clarament formal i en la línia habitual d'aquest tipus de textos, dirigida a Jesucrist, on es justifica l'autenticitat i recta justícia d'aquesta recopilació legal. Diu així: "Jesucrist, fill de Déu, llum del món, déu i trinitat, ple de gràcia i d'immens coneixement; obre'm l'intel·lecte, el cor i la llengua i dona'm ingeni eficaç i gràcia especial perquè al servei del poble de Lleida, adequades i justes, vull dictar, escriure i epilogar totes les autèntiques ordinacions per tal que siguin font de justícia, gràcia i ordre pels ciutadans... Seny, sabiduria i temor de Déu". A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. 1.

7. Sota una nova advocació a la glòria divina, s'expliciten amb més concreció les bases d'aquesta recopilació de normes: "...precehint ordinacio y deliber del magnifich consell general de la ciutat de Leyda per lo be, redres, e, embel·liment de dita ciutat, e observança de les santes ordinacions de recordable memoria statuides y ordenades y manades observar e perque les noves traduïdes sien ainstades y regulades totes juntes per bon orde, e los oficials aqui tocara la execucio de aquelles ne tenguen plena noticia, e, los poblats de dita ciutat ignorar aquelles no puguen: manaren fer diligent cura e vigilancia en epilogar aquelles; les quals passades primer per lo examen y conexença dles persones, a les quals lo present acte es estat comes: e, apres confirmades per lo magnifich consell general (...) en quant ere mester foren decretades sens alteracio de les decretacions antigament fetes...". A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. 3.

8. A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. I-VI.

nicipal més proper als ciutadans en ocupar-se de tasques com la vigilància de qualsevol possible frau en preus, pesos i mesures, la inspecció de la qualitat dels queviures venuts al mercat i el control de les obres, tant en cases particulars com en espais públics, entre altres. La normativa dictada s'encara a delimitar les seves funcions, en particular pel que fa referència a la vetlla sobre les transaccions comercials fetes en qualsevol racó de la ciutat i a la concessió d'un cert poder repressiu, tan bon punt se li atorga el dret de multar qualsevol infractor. Aquesta acurada guàrdia dels espais i les activitats del comerç és una de les principals motivacions que impulsen la compilació de les ordinacions i cal entendre-la com una resposta a l'onada de vitalitat general que impregnà la vida econòmica de la ciutat, en concret, i de la Monarquia, en general. Tanmateix, definir el paper del mostassaf era solament una primera salvaguarda institucional, calia consolidar altres territoris.

Així, ens trobem amb un segon paquet d'ordinacions que recull les "concernents a la plaça"⁹. De cop i volta, de la mà de vint-i-una normes, passem embolicats en la potent cridòria del mercat. I, de manera nogensmenys sorprenent, podem situar-nos al mateix punt de mira d'unes autoritats que intenten controlar al màxim aquest poderós invent¹⁰. De sobte, els carrers cèntrics de la ciutat, aquells que acullen les vivendes de la més il·lustre ciutadania i els més actius tallers de la menestralia, es veuen ocupats per una munió de gent que basteix parades de venda amb molta activitat i pròsper negoci. Seria impensable que l'autoritat municipal no establís mecanismes de vigilància i control per garantir el "bon ordre i higiene" i la veritat és que no es podia deixar passar de llarg tot aquell trafiquejar que tant soroll d'argent començava a fer. Els legisladors marquen, principalment, dues pautes: la distribució de l'espai i l'especificació dels productes susceptibles de venda autoritzada. D'aquesta manera, la plaça de Sant Joan i els carrers més propers, escenari privilegiat de la vida al cor de la ciutat, esdevenen un planell amb compartimentacions perfectament delimitades per a cada venedor i cada tipologia de productes. I, tals mercaderies ja no tenien res a veure amb les incertes i sovint fluctuants produccions de l'horta local. Alguns queviures i certs objectes havien arribat de terres no sempre properes a l'entorn de les muralles¹¹. El control d'aquest abarrota firal imposava, a més, altres normes: deixar netes les parades en acabar, allunyar els animals de transport de la plaça i vigilar la qualitat i higiene dels productes venuts. És possible pensar en una visió més moderna d'un mercat, si recordem que no hem sortit dels estrets marges urbans de la Lleida del segle XVI?. Tanmateix, això encara no ho és tot. El tercer bloc del llibre encara va més enllà.

4- La reglamentació de la vida a la ciutat i la definició de noves pautes de convivència

Les ordinacions "Santes y Comunes" es converteixen plenament en un manual del "bon ciutadà". Constitueixen la part més extensa de la recopilació, encabint un total de 140 ordinacions, a més d'un afegit de darrera hora sota l'encapçalament d'"Ordenacions de la fira"¹². Revisar-les pausadament és la millor manera de traslladar-se a la vida pels carrers de la ciutat al llarg del segle XVI. Hom pot veure clarament les activitats diàries dels ciuta-

9. A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. XXXVI-XXXVIII.

10. Per a una definició de mercat ajustada al moment històric que tractem, resulten útils les referències de H. Kamen, *Vocabulario básico de la Historia Moderna. España y América (1450-1750)*, Barcelona, 1986, ps. 136-140.

11. Els lleidatans del segle XVI, segons podem llegir a les "ordinacions concernents a la plaça" podien adquirir queviures com "gallines, volateria porcells i cabrits"; conills, perdius, francolíns, "carranques", coloms, "sixelles", "tortres", "torquagos", "xucres" i altres peces de cacara; fruites i verdures seques; "toronges, limons, limones, naranjes, legums secs e sendra"; "ortalisses" i verdures; i objectes com obra de terra de melica, olles i vidre; obra d'aram, obra de palma i fusta "obrada" i, finalment, també hi havia una parada d'encants.

12. A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. VIII-XXXV.

dans a través del filtre que representava tot el que a l'autoritat municipal li interessava de prohibir. Seria una vella versió d'allò de què la llei ens permetria de veure la trampa i, en aquest sentit, la diversitat del conjunt legal resulta d'una evidència contundent.

Tres són els principals grans àmbits en què podem classificar les desordenades ordinations santes i comunes. El primer faria referència a un ampli bloc on, a través de més de cinquanta normes, es regulen aspectes fonamentals de la producció i el consum a la ciutat. El segon marcaria, amb més de seixanta ordres, aspectes lligats a la convivència i comportaments cívics dels lleidatans del XVI i, el tercer, el més breu, es pot considerar com un reforç, per part del municipi, a alguns dels manaments de l'església, incloent una trentena de normes sobre qüestions pròpiament vinculades a la defensa d'una concreta moralitat pública. Entrem en cada un d'aquests tres possibles agrupaments amb més detall.

Pel que fa al primer, la legislació sobre aspectes típicament econòmics fa referència a la regulació del treball, del comerç i dels drets del consumidor. Ens enfrontem, així, a una legislació plenament gremialista dictada pel consell municipal que intenta controlar la manera de fer certs oficis, els emoluments salarials que es podran cobrar i les característiques finals de la producció. La cosa s'acaba d'arrodonir amb la manera com es marquen pautes per controlar el comerç, en el sentit de delimitar els punts de venda (això es troba també en les ordinations de la plaça), vigilar l'origen i qualitat de les mercaderies venudes (citant de manera explícita productes tan necessaris com herba d'alfals, ordi, cànem, pesca salada, vi i raïms, sal i carbó) i, finalment, legislar per tal d'evitar estafes en mesura, pes i preu. Per acabar, la normativa econòmica culmina amb un conjunt ampli de lleis per protegir el ciutadà, en tant que consumidor, de les habituals agressions que podia rebre en el moment d'anar a la compra, tant per possibles adulteracions (especialment en vi, oli, cànem i lli), revendes (molt vigilades, sobretot en cuirams, fustes, queviures, fruites i hortalisses)¹³, preus excessius (en materials de primera necessitat en un moment d'expandiment constructiu, com eren calç, ges, fusta i ferro), mesures inadequades (lluïtant contra les pesades il·legals, fetes durant la nit, al "pes del rei"), productes no autoritzats i venda a domicili (totalment il·legal i penada amb una forta multa de 10 lliures), entre altres. Resulta, per tant, totalment evident que l'activitat a la plaça, per la seva pròpia vitalitat i enèrgica activitat, resultava cada vegada de més difícil control per a les autoritats municipals que intentaven afermar els encotillaments amb energia i contundència punitiva¹⁴. D'aquesta manera, la penalització de tot allò que se sortia de l'enquadrament de l'ordre tradicional, els va permetre, encara durant molts anys, de treure sucosos beneficis, garantits per la seva posició tradicional com a classes dominants, tant a la ciutat com en el conjunt de la societat. I és que la perdurabilitat del feudalisme era més potent que l'evidència dels petits trencaments.

El segon bloc susceptible de ser conceptualitzat dins les "ordinacions santes i comunes" és el que tipifica, des de diverses perspectives, normes encarades a garantir la **bona convivència i els comportaments cívics**. La primera es relacionaria amb el *control dels béns tradicionalment pertanyents al comú de la ciutat*; béns aquests, que, en la gran majoria

13. Aquest seria un típic indici de què ens trobem encara plenament immersos en els ritmes econòmics de les societats pre-industrials, on, segons A. Rodríguez Sánchez, calia vigilar els especuladors o "regatones" que intentaven de treure beneficis de les freqüents crisis de subsistència i caresties que patia la gran majoria de la població. La rèplica a aquestes activitats fraudulent es va solventar amb l'arrendament anual de les botigues on es venien els productes de primera necessitat (*Manual de Historia España...*, p. 172).

14. En les ordinations municipals lleidatanes de 1559, la llei dictada no va dirigida explícitament a fomentar l'espectacle del càstig públic, capaç de retornar l'estabilitat social trencada per un delicte (tal i com ens narra M. Bée a "L'espectacle de l'excécution dans la France d'Ancien Régime", *Annales E.S.C.*, núm. 38, 1983, ps. 843-862). Les penes eren, majoritàriament, de tipus pecuniari, ja sigui en pagament amb diners, amb algunes matèries molt preciaades (teles, fems, cereals, etc.) o bé amb privació d'exercir l'ofici habitual. Apareixien, en alguns casos, càstigs corporals, especialment assots, i, massa freqüentment, l'aplicació de les penes quedava a lliure jurisdicció de cort, paers i prohoms, cosa que certificaria allò que Teresa Ibars defineix com la intolerant arbitrarietat de la justícia o, dit en altres termes, el manteniment d'una justícia classista.

de les societats europees coetànies, van ser objecte de pugnes i dures lluites socials encobertes sota criteris de tradició/ modernització¹⁵. Es dicta, en aquest sentit, una àmplia reglamentació sobre la utilització dels fons públics, importantíssims pel principal sector productiu de la zona, l'agricultura; la prohibició de vendre les herbes per nodrir els ramats i de pasturar sense autorització a les terres del comú; la limitació de la cacera (llebres, francollins, etc.); l'aprofitament de la mel de les arnes; el control dels camins i vies públiques; la garantia de mantenir fixes els afitaments de terme; la limitació de certes plantacions per la possibilitat de desgastar la terra (canyars) i la protecció d'altres (gatells dels arenys), especialment lligades a l'espai veí de les voreres del riu Segre.

La segona de les grans preocupacions, dins d'aquest bloc, és la que fa referència a un ampli conjunt de normes que tenen cura de mantenir els nivells d'higiene de la ciutat. Especialment significatives són les lleis que marquen el recte control de les aigües, la il·licitud de la lliure circulació del bestiar per la ciutat, el vet a totes les plantacions insalubres, en particular l'arròs, i la preocupació per les deixalles, les escombraries i el clavegueram. Les autoritats volien uns carrers i uns encontorns de la ciutat nets i, a tal fi, foren vigilats els subministres d'aigua com braçals, sèquies, fonts i abeuradors, a la vegada que els desaigües via clavegueres. A més, hom intentà de lluitar contra vicis tan ancestrals com llençar les imundícies domèstiques al carrer¹⁶; com fer bugada a les fonts públiques i llençar aigua sabonosa a terra; com controlar els residus líquids de peixateries i carnisseries; com estendre i assecar pells o porcar i espadar lli al bell mig de places i carrerons; com amuntegar femers "prop d'esglésies i monastirs"; com no preocupar-se d'on es deixen els animals morts... De sobte, els carrers de Lleida semblen espais infectes i apestosos, idèntics als de moltes altres ciutats europees de la mateixa època.

La solució a tanta pestil·lència trobà el seu just contrapunt en una altre bloc de preocupacions legals dels governants de la ciutat i rodalies. Si l'expandiment urbà era un fet, calia *promocionar una ciutat cuidada i bonica*. Foren dictades lleis per afavorir l'enllumenament, per exemple, amb llums a les finestres a la nit i en dies de festa; l'ornamentació dels espais d'ús comú i la vigilància estricta de tota la xarxa de via pública (esbarçar els camins que porten a ciutat, no deixar pedres soltes arreu, treure les bèsties i els carros de les vies principals, no construir basses etc.). Finalment, la protecció també va tenir cura del ciutadà a qui calia emparar de molts altres perills propis de la vida a la urbs, tots ells tan heterogenis com els testos de les finestres en inestable equilibri; les pedres d'obra deixades al carrer; les cases en remodelació que, sovint, no eren ben apuntalades i s'ensorraven; els carros desbocats que "atropellaven" els vianants, sense més contemplacions, o, fins i tot, l'expulsió de tots els rodamons que es negaven a treballar, com una primera evidència de repressió de la marginalitat social.

Sens dubte, aquest segon gran bloc legal ens constata novament la vitalitat d'una ciutat en canvi i creixement, una ciutat que veu expandir-se el seu espai físic, enmig d'una, moltes vegades, perillosa i descontrolada eufòria constructiva i on l'increment del nombre dels lleidatans, tant de naixença com vinguts de fora, obligava a tenir molta cura de tots els aspectes d'higiene i salubritat, perquè els temps de les pestes encara no

15. Llarga seria la llista d'obres que, de manera directa o indirecta, han tractat aquesta polèmica qüestió. Sobre les seves directes implicacions en les transformacions econòmiques, vegeu G. Lemarchand, "Pourquoi l'Angleterre la première?. Population, subsistances et croissance économique sous les Tudor et les premiers Stuart" a J. P. Bardet, E. Lebrun i R. Le Mée (comps.), *Mesurer et comprendre. Melanges offerts a Jacques Dripaquier*, París, 1993, ps. 329-346.

16. L'ordinació en qüestió (XX) resulta curiosa i anecdòtica perquè ens retrata una imatge certament ancestral de la ciutat. Diu així: "Item ordenem que null hom ne dona lance ne lançar faça per finestres dedia ne denit ninguna manera daygues així en les places com en les vies publiques fins que sien tocades les deu ores en lo stiu y deu ores en lo yvern, e quant lançaran aquelles hagen de cridar altrament aygua va primer de llançar sots ban de sinch sous". A.H.M.I., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. XIr.

havien acabat i pocs anys ençà la malatia havia causat veritables estralls (1530, per ser exactes)¹⁷.

Les ordinations santes i comunes acaben amb un tercer conjunt de lleis que permeten de justificar la "santedat" de la recopilació. Diversos són els terrenys on incideixen amb contundència a l'hora de delimitar els **comportaments socialment recomanables**. El primer d'ells és el que regula l'*obligatorietat de guardar els festius*, jornades on no es podia treballar i on les portes de la ciutat havien de romandre tancades, ja que ningú no podia ni entrar ni eixir dels seus límits. Novament, moral i economia caminen plegades. El segon té cura de protegir, amb tot rigor, la *propietat privada*, tant pel que feia referència a invadir les terres alienes, com a la prohibició d'entrar en casa d'altri com, en fi, a la dura penalització de qualsevol tipus de robatori comès dins la ciutat¹⁸. El tercer i darrer es preocupa de qüestions relacionades plenament amb *comportaments morals i religiosos*. La caritat pública, com a escenificació ritual del catolicisme dominant, es converteix en norma per a tot ciutadà que, com a "cap de casa", havia de pagar una ració de pa obligatòria per als pobres de l'hospital. A més, el municipi prohibia i penalitzava explícitament qualsevol tipus de blasfèmia i de juraments en nom de Déu, fets en públic. Però, això no era el que més preocupava. Prostitució i jocs d'atzar, com a elements de desordre al carrer, estaven durament vetats i col·locats en una posició d'il·legalitat¹⁹. Era així que a una dona no se li podia dir "bagassa", entre altres raons perquè la llei dictava que "males dones no deuen estar entre les bones" i, a més, pel que fa a tota mena de juguesques, la prohibició era clara i contundent des del mateix moment en què l'autoritat coneixia amb detall la tipologia dels jocs practicats (cartes, daus, apostes, etc.) i els llocs on s'encabien tals distraccions. Una realitat resulta meridianament clara. La Lleida del segle XVI, a més de la població local, va rebre un fort aport de població masculina jove en recerca de treball i en edat de casar-se que, moltes vegades, no era capaç de seduir ni la deesa Fortuna, ni una esposa adequada. Algun punt d'escapada calia cercar i algun mecanisme de control havia de fixar l'autoritat per evitar que el món de la picaresca arrelés amb força.

5 - I.a vigilància dels oficis i el treball

Finalment, les ordinations de 1559 es clouen amb els "Capítols i ordinations dels oficis y altres arts"²⁰. No es tracta d'una reglamentació exhaustiva per a tots els oficis presents a la vida laboral del municipi, sinó tan sols una selecció que, probablement, fa referència a alguns dels que més activitat desenvolupaven²¹. Així, es deixa constància de

17. Recordem que la Lleida del segle XVI va veure incrementar notablement el conjunt dels seus habitants en el decurs de la centúria i es pot afirmar que la quantia de la població va passar des d'uns 3.000 habitants al 1497, a 4.344 al 1515, a gairebé 4.400 i escaig al 1553 fins arribar als aproximats 6.500 de 1618. Les dades s'han d'entendre com quanties aproximades, ja que presenten els problemes heurístics habituals de totes les referències censals. Per a una més detallada informació, vegeu Maria José Vilalta, *Població, família i treball a la Lleida del segle XVI*, tesi doctoral inèdita, vol. I, Lleida, Universitat de Lleida, 1991, Departament de Geografia i Història, ps. 138-153.

18. La recerca efectuada per Teresa Ibars ens demostra com els robatoris de tot tipus d'objectes i béns foren l'activitat delictuosa més abundant, després de les violències de tota mena, a la Lleida moderna representant més d'un 24% sobre el total de les infraccions penades. Vegeu al respecte *La delinqüència a la Lleida del segle XVII*, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, Universitat de Lleida, 1986, Departament de Geografia i Història, ps. 51-82.

19. Segons l'estudi abans citat, el volum de delictes contra la moral sexual presenta una característica singular com sigui la seva estabilitat, als voltants d'un 10% al llarg de tot el segle. Tot plegat, sense incloure l'important volum de violències i agressions que molts d'aquests delictes comportaven i que es trobarien incloses en altres categories delictives.

20. A.H.M.L., *Llibre d'ordinacions de la ciutat de Lleida*, p. XXXXII-I, XXXII.

21. Tots els estudis socials de la Lleida moderna demostren com la diversitat de les professions de la menestralia de la ciutat era infinitament més àmplia que la recollida en aquestes ordinations. Vegeu, pel segle XVI, Maria José Vilalta, *Població, família i treball...*, vol. II, ps. 605-633 i, pel segle XVIII, M. A. Serrano, *Estructura socioprofessional de la ciudad de Lérida después de la Guerra de Sucesión (1716-1758)*, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, 1982; I. Pla, *L'estructura socio-professional de Lleida (1793-1815)*, tesi de llicenciatura inèdita, Lleida, 1986 i R. Huguet, *Els artesans de Lleida (1680-1808)*, Lleida, 1980, especialment ps. 226-232.

treballs com moliners d'oli, moliners de farina, hostalers, carnisers, pescaters i pesadors del peix, corredors, forners, pastadors, sabaters, especiers i cerers, ferrers, manescals, tintorers i paraires, barbers, teixidors, argenters, cercolers, albarders, aiguaders, mestres de cases, mestres de botes i piques, "vinyadors i altres generos de bans de la guarda" (ban de l'horta, dels animals de treball i de la sèquia per a protecció i control de les ocupacions camperoles) i, per acabar, el pes de la farina. Totes aquestes professions tenien una directa relació amb la gran majoria de les activitats laborals que, d'una manera o altra, es van veure involucrades en l'increment de l'animació al mercadal, la plaça o la fira, novetat que havia estat una de les preocupacions principals del legislador.

En analitzar amb més detall aquesta normativa, hom comprova que, tot i que no es pot considerar com una típica legislació interna de gremis, les disposicions dictades per l'autoritat municipal reforcen el predomini d'aquesta manera tradicional d'organitzar el treball i la producció, amb la particularitat afegida que són els representants del poder els que s'atorguen la guarda del bon ordre dels diferents oficis abans esmentats, ja fossin d'artesans, ja de camperols²². En aquest sentit, hi ha diverses remarques que cal detallar. Primera, les especificacions legislatives dictaven que tot treballador, sigui quin sigui l'ofici, abans d'exercir la seva feina, tenia de comptar amb la corresponent autorització dels paers. Segon, en el desenvolupament de la seva tasca, se li recordaven diferents aspectes d'higiene, frau de tota mena, control dels animals de treball, ús de les vies públiques, qualitat final dels productes, compliment dels festius, etc., que, en termes generals, havien estat especificats per al conjunt dels veïns en les "ordinacions santes i comunes" i, ara, es concretaven, de manera particular, als oficis més directament vinculats a causar disturbis en un ordre que interessava mantenir sota control. I, tercera, es detallaven minuciosament tots els drets de fiscalització sobre la producció i la comercialització, tant dels objectes elaborats com, fins i tot, de les matèries residuals que encara podien aportar algun tipus de guany amb llur reutilització.

Per acabar d'arrodonir una exhaustiva vigilància, hom recopila el "ban de la guarda" o "ban de l'horta", conjunt legal imprescindible per a la defensa de la pagesia i de llurs propietats i cultius. Els camps, principal sector productiu i ocupacional de la ciutat, es feien fàcilment escàpols a qualsevol intent de guàrdia. Misèria, delinqüència i marginalitat trobaven un bon aixopluc a l'horta que envoltava les muralles. Si aquesta no estava protegida amb eficàcia, mai no li podia haver pau a l'interior de la ciutat i, per tant, la legislació dictada per a preservar la pau als camps, no pot rebre altre qualificatiu que el de contundent. Les autoritats municipals sabien prou bé el que s'hi jugaven. Així, doncs, les lleis que regien el desenvolupament del treball ens mostren uns paers preocupats, novament, per controlar de manera efectiva tota l'activitat desplegada a la ciutat, establint criteris típicament gremials i corporatius a l'hora de reglar els oficis i consolidant mecanismes idèntics a les exaccions feudals a l'hora de garantir la percepció de rendes derivades de les diferents feines que realitzaven alguns dels habitants de la ciutat de Lleida.

Arribats a aquest punt, els continguts ja han quedat suficientment detallats. Cal ara establir algunes valoracions finals. Les ciutats de les primeries de la modernitat acumularen un puixant creixement material i humà. Arreu van aparèixer noves gents, noves activitats, nous comportaments, noves necessitats, noves llibertats, nous desordres. Sortia a superfície un bulliment inquietant. Calia, per tant, refermar l'ordre tradicional i articular pautes

22. Segons Pere Molas, durant el segle XVI i XVII, període que ell mateix defineix com l'edat d'or del gremialisme, aquesta seria una línia d'actuació típica en les ciutats mitjanes i petites on no hi havia poderoses corporacions gremials, sinó més aviat agrupacions d'oficis que funcionaven protegits pel municipi, sota criteris rígidament corporatius i que, enmig de l'auge urbà, trobaven vies de subsistència i, a la vegada, d'expansió (*Los gremios barceloneses del siglo XVIII*, Madrid, 1970, ps. 36-41).

de convivència adequades a les noves circumstàncies. Amb aquesta finalitat, les autoritats de moltes de les principals ciutats de la Monarquia, entre elles Lleida, van promulgar ordinations municipals acuradament actualitzades.

En llur formulació, la urgència per legislar cobra una renovada significació i es converteix plenament en la representació d'un món²³, en un fidel reflex de dues cares d'una societat en moviment. Dos fronts perquè, d'una banda, ens mostra tot allò que els incipients canvis econòmics estaven capgirant, lentament, en la vida quotidiana de la gent que anava i venia de ciutat en ciutat; que treballava sota rígides normes que, de vegades, secretament, transgredia i que habitava en viles poc acollidores, brutes i, fins i tot, caòtiques, però que resultaven segures i disposaven d'atractius i diversions prou engrescadors. Tanmateix, de l'altra banda, ens manifesta l'afermament sense pal·liatius i amb totes les garanties ideològiques i religioses que, des de temps immemorial, li donaven suport, d'una concreta hegemonia social tradicional que pertanyia a uns interessos de classe, econòmicament ben establerts i socialment ben apuntalats.

23. En la línia de R. Chartier podríem considerar el recull legal estudiat com un exemple de "representació col·lectiva" relacionada amb un món social concret, en els termes que ell mateix el defineix: "...en primer lugar, el trabajo de clasificación y desglose que produce las configuraciones intelectuales múltiples por las cuales la realidad está contradictoriamente construida por los distintos grupos que componen una sociedad; en segundo, las prácticas que tienden a hacer reconocer una identidad social, a exhibir una manera propia de ser en el mundo, significar en forma simbólica un status y rango; tercero, las formas institucionalizadas y objetivadas gracias a las cuales los "representantes" (instancias colectivas o individuos singulares) marcan en forma visible y perpetuada la existencia del grupo de la comunidad o de la clase..." (Vegeu *El mundo como representación. Estudios sobre historia cultural*, Barcelona, 1992, ps.56-57).